

GRAŠČINA BETNAVA PRI MARIBORU

JOŽE MLINARIČ

Vzhodno Pohorje je bilo poseljeno že v prazgodovini, o čemer priča halštatska Poštela nad Pohorskim dvorom.¹ Številne najdbe iz rimske dobe pri Hočah, Pohorskem dvoru, Razvanju in Betnavi, ki ima vzdani rimski spomenik, ter najdbe v neposredni bližini gradu pa govore o močni rimski kolonizaciji tega območja.² Ta stara kulturna tla in prisojne pohorske lege so bile vsekakor vabljive tudi za nove priseljence ob koncu 6. stoletja-Slovane. Gotovo ni naključje, da se med kraji ob vzhodnem Pohorju omenja kot prvo Razvanje. Leta 985 je namreč nemški kralj Oton III. podelil svojemu fevdniku grofu Rachwinu svojih petnajst kraljevskih kmetij v vasi z imenom »Razuuai«.³ Pred letom 1100 so bili lastniki območja okoli Razvanja dravski krajišniki Spanheimi, katerih eden, Bernard, sin Engelberta I., ustanovitelja benediktinske opatije v Št. Pavlu v Labotski dolini na Koroškem se je v letih med 1096 in 1105 zavezal, da bo ob svoji smrti izročil omenjenemu samostanu med drugimi kraji tudi Radvanje (oppidum Radevan), v Razvanju pa na levi strani tamkajšnjega potoka živinorejski dvorec (stabulariam curtim), v katerem gleda J. Koropec kasnejšo Betnavo,⁴ ter pol vasi in še Hotinjo vas (villam Hünoldisdorf) z vsem pripadajočim, s posestmi, podložniki, zemljišči, njivami, gozdovi, travniki in pašniki, pa naj bo to obdelano ali neobdelano, ugotovljeno ali neugotovljeno, ter pri navedenih krajih (namreč Razvanju in Hotinji vasi) pa še toliko posesti, da bo vsega za sto kmetij, a njiv ne v obsegu izmere, ampak po številu dvorcev in mož, ki žive v vasi.⁵ Bernardov brat Engelbert II. Spanheimski pa je izročil šent-

pavelskemu samostanu v času med 1106 in 1124 drugo polovico Razvanja z dvorom in cerkvijo (curtim et ecclesiam Razwei).⁶ Izročeni dvor naj bi bil kasnejši Pohorski dvor.⁷ Svet pri Pohorskem dvoru so si sčasoma prisvojili deželni knezi, saj samostan Bernardove zapuščine po njegovi smrti leta 1147 verjetno sploh ni prevzel, nekdanjo Engelbertovo posest pa je oddal v fevd.⁸ Tako torej Betnava po vsej verjetnosti ni nikoli prišla v roke samostana, kot je to določil Bernard Spanheimski.

Prvo naselje, ki priča o zgodnji kolonizaciji tal okoli Betnave, se navaja v dokumentu iz leta 985, kot smo to že omenili, naselje Razvanje, v katerem sta se v času srednjega veka izoblikovali dve jedri, Spodnje in Zgornje Razvanje: »Nider Rasway« (1431) in »Ober Raswan« (1456).⁹ Tudi okoli leta 1100 prvič omenjeno naselje Radvanje (oppidum Radevan) je imelo vsaj že v 15. stoletju dve jedri, Zgornje Radvanje (Ober Rotwein) leta 1416¹⁰ in Spodnje Radvanje (Nider Radwan) leta 1441¹¹ Hoče se pojavijo v dokumentu v obliki »Choz« sicer šele leta 1146, če pa pomislimo, da se ob svoji prvi omembi navaja že tamkašnja župnija, pa sega njihov postanek vsekakor nekaj desetletij nazaj.¹² Tudi tu sta se v naslednjih stoletjih razvili dve jedri, ki sta izpričani za 15. stoletje. Leta 1468 se v dokumentu omenjajo Spodnje Hoče (Nider Kotsch), leta 1474 pa Zgornje (Ober Kotsch).¹³ Bližnja Bohova in Pobrežje pa datirata vsaj v začetek 13. stoletja, saj se oba kraja navajata prvič sredi istega stoletja. Bohova se omenja v obliki »Bochew« leta 1255,¹⁴ kmalu zatem, namreč 1265, pa v oblikah »Bobrisach« in »Pabrisach« Pobrežje.¹⁵

Reprodukcija risbe Betnave iz leta 1681 (G. M. Vischer)

92. Betnavski grad

Pogled na grad Betnavo pred drugo vojno (Fototeka Pokrajinskega arhiva v Mariboru)

Tudi Pobrežje je imelo najkasneje v 15. stoletju dve jedri, saj se leta 1434 omenja Spodnje Pobrežje (Nider Pobersach), leta 1438 pa Zgornje Pobrežje (Ober Pobersach).¹⁶

Na območju pod vzhodnim Pohorjem so se, kot to tudi še drugod v Dravski dolini, križali interesi šentpavelskega samostana in deželnega kneza, ki si je sčasoma prisvojil svet pri Razvanju in Pohorskem dvoru.¹⁷ Posebno pa je bila moč samostana v spodnjem delu Dravske doline oslABLJENA z nastankom od deželnega kneza rahlo odvisne limbuške gosposčine, ki se je kot klin zabila med posest samostana ter ločila njegov svet z gospodarskim in upravnim središčem na Fali od sveta vzhodno in jugovzhodno od Limbuša.¹⁸ Svojo posest sta tako deželni knez kot šentpavelski samostan tod dajala v fevd, ki pa se je slednjemu vedno bolj izmikal iz rok. Za primer naj navedemo Pohorski dvor, ki se je tod poleg limbuške gosposčine razvil v najpomembnejše gospodarsko in upravno središče. Rajnpreht Pohorskodvorski in Mariborski je npr. s tem, da je leta 1329 ženi in sinu zapustil dvor s privoljenjem deželnega kneza, jasno pokazal, da se je čutil bolj za vladarjevega kot šentpavelskega vazala.¹⁹ V pomembnejše središče se je razvilo tudi Kadvanje, kjer je imel okoli leta 1230 deželni knez kot dedič po Bernardu Spanheimskem ali pa kot fevdnik šentpavelskega samostana šest hub, ki jih je kasneje izgubil, okoli leta 1400 pa je imela tod zgornjemariborska gosposčina posest kot samostanski fevd.²⁰ Kasneje, v 16. stoletju, srečamo v Razvanju še dvor (Rasweinhoff), last žičke kartuzije.²¹ Če tem zemljiškim gosposčinam prištejemo še vrsto zemljiških gospodov, ki niso imeli svojega sedeža ali pa vsaj dvorov na tem območju, pač pa le svoje podložnike,

potem lahko z vso upravičenostjo trdimo, da so bili podložniki enega naselja pod vrsto različnih zemljiških gosposk. Za primer naj navedemo Razvanje, kjer je sredi 16. stoletja 19 družin spadalo pod Pohorski dvor, 15 pod meljsko komendo, pod Štatenberg sta spadali dve družini, limburški župnik pa je imel tod dve pušči.²² Sicer pa so kmetje pod vzhodnim Pohorjem spadali v glavnem pod tele zemljiške gospode: Pohorski dvor, Betnavo, gosposčini Limbuš in Zgornji Maribor, žički in vetrinjski samostan, komendi v Melju pri Mariboru in Veliki Nedelji. Svoje podložne kmete pa so imeli tod tudi župnije kot mariborska, hoška in limbuška, izmed svobodnih oseb pa zlasti mariborski meščani, ki pa so pogosto imeli tod le kakšno neposeljeno zemljiško parcelo.²³

Naš človek je bil tod v srednjem veku skoraj izključno le podložnik, zavezan grudi, njegova osnovna gospodarska dejavnost pa je bila obdelovanje zemlje in živinoreja, pri čemer naj poudarimo, da je bila okoli Radvanja in Betnave močno zastopana tudi konjereja, ki je bila pogojena z dvojim: prvič z naravno lego, drugič pa z dejstvom, da je vodila tod mimo z Dravskega polja v Dravsko dolino sila pomembna prometna pot, ki je prenekateremu tovarniku dajala njegov vsakdanji kruh ali pa vsaj postranski zaslužek. Naš človek pa si je tudi tod, kot to drugod, kjer se je seveda za to nudila priložnost, iskal včasih skoraj v celoti, praviloma pa le delno svoj zaslužek tudi zunaj agrarnih dejavnosti. Te možnosti je bilo v naseljih pod vzhodnim Pohorjem kar precej. Omenili smo že tovarništvo, v tej zvezi pa lahko omenimo še kmečko trgovino in obrt, na kateri je ugodno vplivala vsekakor bližina mariborskega mesta ter prisotnost starih in po-

membnih cerkvenih središč kot Hoč, Magdalene pri Mariboru in Limbuša. Za živahno trgovino in promet govori tudi dejstvo, da si je mariborsko mesto konec 15. stoletja postavilo pri Betnavi občasno mitnico in da so npr. limbuški gospodarji konec 16. stoletja postavili stalno mitnico pri Laznici.²⁴ O razvitosti najvažnejših panog obrti pa govore med drugim zlasti urbarji za omenjeno območje. Nekaj zaslužka pa je podložnikom dajalo tudi dninarstvo, tako deloma obdelovanje dominikalne zemlje, deloma obdelovanje polj svobodnih oseb, zlasti mariborskih meščanov in cerkve, deloma pa obdelava gorskopravnih zemljišč, ki so se razprostirala na območju od Radvanja, Paker in Limbuša in so bila last različnih zemljiških gosposk, cerkve in svobodnih oseb.²⁵

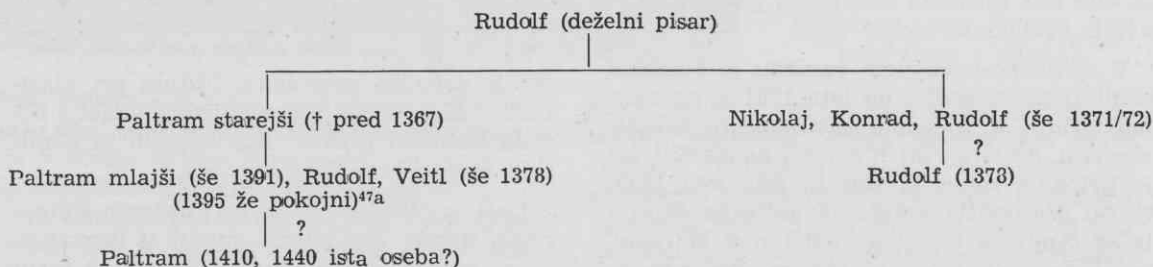
V cerkveno-upravnem pogledu je območje okoli Betnave sodilo do leta 1751 k oglejski patriarhiji, k njenemu savinjskemu arhidiakonatu, do leta 1787 h goriški nadškofiji, ko je pripadlo sekovski škofiji, šele leta 1859, tj. po prestavitvi sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor, pa je prišlo v okvir te škofije. Pod vzhodnim Pohorjem se je v srednjem veku razvilo močno in pomembno središče z župnijo v Hočah, ki se prvič omenja leta 1146,²⁶ tamkajšnji župnik Henrik (Heinricus plebanus de Chotsse) pa leta 1181.²⁷ Postanek te župnije pa sega po vsej verjetnosti nekaj desetletij nazaj in se omemba cerkve v Razvanju v listini, ki je nastala v letih med 1106 in 1124, nanaša morda na hoško cerkev. V navedeni listini je namreč Engelbert II. Spanheimski dal šentpavelskemu opatu Vencelinu med drugim tudi dvor in cerkev v Razvanju (*curtim et ecclesiam*).²⁸ Le če je pod besedo »*curtim*« (dvor) razumeti, kot to domneva J. Koropec,²⁹ Pohorski dvor, potem se beseda »*ecclesiam*« (cerkev), nanaša po vsej verjetnosti na cerkev sv. Mihaela v Razvanju, kajti pogoj župnije v srednjem veku je bila primerena dotacija, s katero so se lahko vzdrževali duhovniki in cerkvene stavbe ter krili izdatki za vse cerkvene potrebe.³⁰ Ugovor Ign. Orožna, da tu ni misliti na župnijsko cerkev v Hočah, češ da ne bi bilo moglo leta 1190 priti do procesa med šentpavelskim samostanom in hoškim župnikom zaradi jurisdikcije nad cerkvijo sv. Lovrenca na Pohorju, ko bi bila hoška župnija šentpavelska, kot je bila lovrenška, pa odpade, če upoštevamo, da dela posesti pri Razvanju samostan po smrti Bernarda Spanheimskega verjetno sploh ni prevzel, del pa oddal v fevd.³¹ V primeru, da pa je tu le mišljena cerkev sv. Mihaela v Razvanju, pa gre pač za lastniško cerkev, ki

se zaradi bližine hoške župnije ni mogla razviti v samostojno dušnopastirsko središče.³² Hoška župnija je bila ena največjih in najobsežnejših župnij na današnjem slovenskem Stajerskem, saj je segala od potoka Velke pri Podvelki pa do Brda, iz nje pa so se zlasti v novem veku razvile številne nove postojanke. Od obravnavanega območja so spadali pod Hoče do ustanovitve lokalije pri Magdaleni pri Mariboru v letu 1788 kraji Betnava, Zgornje in Spodnje Razvanje ter Zgornje in Spodnje Radvanje, po letu 1788 pa so Betnava in Spodnje ter Zgornje Radvanje prišli v sklop nove postojanke.³³ Na samem gradu Betnavi pa se prvič omenja njena Marijina kapela leta 1511, ko jo je posvetil lavantinski škof Lenart Peverl (1508—1536). Kapelo so po vsej verjetnosti tedaj, na novo pozidali ali pa vsaj preuredili mogočni Turjačani, tedaj že lastniki gosposčine Viltuša pri Mariboru.³⁴ Kapela pa je konec istega stoletja postala kulturni prostor mariborskih in okoliških pripadnikov Lutrove vere.³⁵

Dasi nas trditev, da je pod imenom živinorejski dvorec (*stabularia curtis*) v Razvanju, ki ga omenja listina iz okoli leta 1100 razumeti Betnavo, prepriča, pa je njen obstoj brez vsakega dvoma dokazan šele za začetek 14. stoletja, ko se prvič omenja z imenom »Wintenaw« leta 1319.³⁶ Zidava dvorca se je ponavadi pripisovala gospodom Winden, lastnikom obsežnih posesti na naših tleh, med katere je sodil tudi grad Negova. To trditev pa H. Pirchegger argumentirano zavrača.³⁷ Betnava je bila v srednjem veku sedež majhne viteške družine, katerih člani so po vsej priliki bili fevdniki gospodov Mariborskih oziroma Viltuških ali pa so bili z njimi vsaj v tesnejših zvezah, saj so od njih prejeli nekaj zemlje v fevd ter so nastopali kot priče v njihovih listinah. Posamezni člani te družine so v 14. stoletju opravljali pomembne funkcije: Paltram starejši je bil npr. deželni sodnik v Mariboru, Rudolf deželni pisar. V družini je bilo zelo pogosto ime Paltram, zato ni nič nenavadnega, da se dvor leta 1363 imenuje Paltramov dvor (*Paltrams-hof*).³⁸ Paltram starejši je prvič izpričan za leto 1338, ko se pojavi kot priča v listini Gottfrieda Mariborskega, nato se mož omenja leta 1354^{38a} in 1361, ko je kupil od Tomaža Goldinarja šest hub pri Križu pri Mariboru.³⁹ Paltramove sinove Paltrama, Rudolfa (*Ruedl*) in Veitla (*Veytl*) srečamo prvič v listini iz leta 1367, s katero je Nikolaj, sin deželnega pisarja iz Maribora Rudolfa in brat Paltrama starejšega, ustanovil pri oltarju sv. Katarine v mariborski župnijski cerkvi ustanovo, ki so mu jo potrdili njegovi zgoraj

omenjeni nečaki, sinovi njegovega tedaj, že pokojnega brata Paltrama, listino pa pečatila njegova brata Konrad (Chuenradt) in Rudolf (Ruedolff) ter nečak Paltram.⁴⁰ Paltrama brata Konrada in Rudolfa omenja še šentpavelski urbar iz obdobja 1371/72.^{40a} Sinovi Paltrama starejšega Paltram, Rudolf in Veitl ter njihov bratranec Rudolf pa se pojavijo ponovno v listini za isti beneficij leta 1378.⁴¹ Nekaj let pred tem, namreč 1372. leta, pa so vsi trije Paltramovi sinovi prodali Henriku iz konjiške veje Viltuških, namreč tistemu, ki si je leta 1351 razdelil družinsko posest z Viljemom,⁴² kmetije in gorskopravna zemljišča pri Krivcu pri Kam-

nici. Listino so izstavili za Gottfrieda Mariborskega, ker so namreč del te posesti prejeli od Gottfrieda v fevd,⁴³ pečatila pa sta jo Paltram mlajši in njegov svak Ulrik Limbuški.⁴⁴ Paltrama srečamo ponovno v listini z dne 22. februarja 1390^{44a} in v listini, datirani na Betnavi dne 16. maja leta 1391.⁴⁵ Okoli leta 1410 in še okoli leta 1446 je dobil neki Paltram z Betnave od šentpavelskega samostana fevde v Melju pri Mariboru.⁴⁶ Leta 1428 pa se v dokumentu pojavi Paltram in njegova žena Katarina Fladnitzer in še neki Kunz, ki je bil poročen z Gertrudo Holleneško (von Hollenegg).⁴⁷

Betnava se pojavi nato konec 14. in v 15. stoletju v tehle oblikah: 1389 kot »Wintnaw«, torej v enaki obliki kot ob svoji prvi omembi leta 1319, 1393. leta v obliki »Windenaw«, 1425 in 1472 kot »Wintnaw«, leta 1480 pa v obliki »Winttenaw«.⁴⁸

Kdo je bil za Betnavskimi lastnik dvora, ne vemo. Gotovo je le to, da so bili leta 1542 njegovi lastniki Turjaški, ki so tedaj imeli v svojih rokah viltuško gosposčino, in je Betnava tvorila njen del, pri čemer pa so jo šteli za posebno gospodarsko in upravno enoto. Morda so Turjaški Betnavo dedovali po Viltuških. Zanimivo je, da je imela gosposčina Viltuš sredi 16. stoletja posest pri Bistrici pri Limbušu in Razvanju, torej v neposredni bližini Betnave. Ko so leta 1471 Viltuški izumrli, so njihove posesti podedovali Turjaški, ki so se enako kot njihovi predhodniki Viltuški priznavali kot lastniki Viltuša za šentpavelske fevdnike. Turjačani so namreč že v 13. stoletju, še bolj pa v 15. stoletju, sklepali rodbinske zveze s štajerskim plemstvom. Tako je bila v 15. stoletju sestra Volkarta Turjaškega Elizabeta poročena z Erazmom Viltuškim, Volkart pa s hčerjo Viltuškega Barbaro, po kateri so Turjačani podedovali Viltuš.⁴⁹ Vablljivo bi bilo tudi misliti, da so Turjačani kot mogočni zemljiški gospodje, ki so imeli med drugim v rokah gosposčino Viltuš, h kateri je leta 1542 sodilo 179 podložnih družin, dve sto vi-

nogradov, nekaj dominikalne zemlje ter vse pertinence zemljiške posesti, pridobili Betnavo tik pred letom 1511, ker so namreč tedaj prezidavali ali pa na novo pozidali kapelo in morda tudi grad.

Prve podatke o vrednosti betnavske posesti in o urbarialni zemlji imamo šele iz leta 1542 oziroma 1555. Leta 1542 je gospodar Viltuša in Betnave Wolf Engelbert Turjaški in gospod Šumberški napovedal pri deželi Štajerski vrednost svoje posesti. Tedaj je bila Betnava s posestmi in z vsem pripadajočim ocenjena na dve sto funtov, šteli pa so jo za posebno enoto viltuške gosposčine ter jo imenovali pristavo (mairhoff Winthnaw).⁵⁰ Imela pa je 73 podložnih družin v neposredni bližini dvora, večji del pa po vaseh na Dravskem polju. Pri sami pristavi je bilo v treh urbarialnih naseljih v Zgornjem in Spodnjem Radvanju in na Studencih 21 podložnih družin oziroma slaba tretjina, dobri dve tretjini ali 52 podložnikov pa je bilo v sedmih oziroma osmih urbarialnih naseljih na Dravskem polju: v Brezuli, Podovi, Stražgonjcih, Zgornjih Jablanah, Dragonji vasi, Pleterjih in Šentlovincu. Kot osmo urbarialno naselje šteje urbar iz leta 1555 Siko- le, medtem ko šteje imenjska cenitev iz leta 1542 podložnike tega naselja kar k Zgornjim Jablanam.⁵¹ Enako šteje isti urbar dva podložnika iz Zgornjega Radvanja k Spodnjemu. Če primerjamo število podložnih dru-

žin Betnave s številom družin drugih gospoščin tistega časa, npr. viltuške, ki je tedaj imela 161 družin, Hrastovca s 360 podložniki⁵² in konjiške gosposčine, ki je štela 296 družin,⁵³ ugotovimo, da je šteti Betnavo med manjše zemljiške gosposke. K temu pa pridenimo še, da je imela Betnava v primeri z drugimi gospodi malo dominikalne zemlje in da ni imela gorskopravnih zemljišč, ki jih je imela tedaj npr. viltuška gosposčina kar 310.⁵⁴ Za Betnavo lahko rečemo, da sicer njena urbarialna posest ni bila razsejana na najrazličnejših krajih, vendar pa je bilo v enem urbarialnem naselju v poprečju zelo malo podložnih družin, saj je bilo njihovo najvišje število (13) v Dragonji vasi, najnižje (3) v Šentlovrencu, sicer pa v poprečju sedem družin.

Betnavska urbarialna posest je bila za tisti čas v primeri s posestjo drugih gosposčin na Dravskem polju kaj malo razdrobljena, saj sta prišli na 45 celih hub dve polovični in devet manjših enot, tako imenovanih domcev ali oštatov. Popolnoma nasprotno podobo pa nam daje urbarialna posest dvora pri Betnavi sami, kjer so prišle na deset celih kmetij tri polovične in deset domcev. Slednje je pač kaj lahko razložljivo, saj ležijo naselja Studenci ter Zgornje in Spodnje Radvanje blizu mariborskega mesta ter ob prometnih poteh, s čimer je bila dana podložnikom možnost zaslужka tudi zunaj agrarnih dejavnosti, tako od obrti, trgovine, tovorništva in dninarstva ter še od različnih drugih neagrarnih dejavnosti. Leta 1555 je imela Betnava 79 gospodarskih enot, od česar je bilo 55 celih kmetij, pet polkmetij in 19 domcev. Posebej pa moramo šteti še dva mlina pri Šikolah in Stražgonjcih, ki sta po vsej priliki stala ob Polskavskem potoku. Urbar nam beleži tudi nekaj njiv, ki so jih hasnovali podložniki Betnave ter drugih zemljiških gosposk in s katerimi so si izboljšali svoj gospodarski položaj. Kmetije betnavskih podložnikov so bile leta 1542 brez upoštevanja vrednosti živine po posameznih vaseh v skupni vsoti ocenjene takole: v Šentlovrencu 28 funtov, Pleterjih 85, Dragonji vasi 223, Zgornjih Jablanah 449 funtov in 30 krajcarjev, Stražgonjcih 68 funtov, Podovi 50, Brezulah 58, Spodnjem Radvanju 67, Zgornjem Radvanju 87 in na Studencih 73 funtov. Dokaj različna ocenitev posameznih kmetij iste kategorije nam da sklepati, da so se betnavske kmetije močno razlikovale med seboj tako po svoji velikosti kot tudi kvaliteti.

Iz dajatev podložnikov zemljiškemu gospodu lahko sklepamo tudi o njihovi gospodarski dejavnosti, vendar pa to le v določeni

meri, upoštevati namreč moramo, da je ob prehajanju naturalnega gospodarstva na denarno prešla tudi naturalna renta v denarno, kar je občutno vidno predvsem tam, kjer so podložniki imeli možnost prodaje svojih pridelkov, tj. zlasti v bližini mest in ob prometnih poteh. Dajatve betnavskih podložnikov nam kažejo, da je bila njihova primarna gospodarska dejavnost poljedelstvo in da so zlasti na rodovitnem Dravskem polju pridelovali veliko žita vseh vrst, zlasti rži, ovsa in pšenice. Dajatve v kokoših in jajcih kot redni dajatvi skoraj vseh betnavskih podložnikov kažejo na intenzivno kokošerejo podložnikov. Imenjska cenitev iz leta 1542 pa nam beleži tudi vrsto živine in število glav, ki jih je redila posamezna kmetija. Iz nje je razvidno, da so podložniki v precejšnji meri gojili govedo in konje ter prašiče, ponekod pa tudi ovce in koze. Betnavske družine so imele v poprečju po štiri glave goveje živine oziroma po 2,5 volov, po enega konja ter po štiri prašiče. Najmanj glav goveje živine, zlasti še volov, je prišlo na posamezno podložniško družino na območju okoli Betnave, kjer je bilo precej podložnikov z manjšimi gospodarskimi enotami, pač pa je bila za to območje značilna intenzivna konjereja. Drobnico, ovce in koze je gojilo le nekaj podložnikov pri Podovi, Brezulah in Zgornjem Radvanju. Vrednost živine je bila po posameznih betnavskih urbarialnih naseljih v skupni vsoti leta 1542 ocenjena tako-

le: v Šentlovrencu 32 funtov, Pleterjih 189 funtov in 30 krajcarjev, Dragonji vasi 282 funtov in 10 krajcarjev, Zgornjih Jablanah 462 funtov in 20 krajcarjev, Stražgonjcih 76 funtov, Podovi 131 funtov in 15 krajcarjev, Brezulah 86 funtov, Spodnjem Radvanju 84, Zgornjem Radvanju 65 funtov in 30 krajcarjev ter na Studencih 20 funtov. Medtem ko so pri sosednjih zemljiških gosposkah in njihovih podložnikih predstavljali važno gospodarsko postavko tudi vinogradi, pa je bila sama graščina tedaj brez njih, izmed njenih podložnikov pa so imeli le trije pri Zgornjem Radvanju svoje hubne vinograde, ocenjene na 38 funtov. S tem pa seveda ni rečeno, da betnavski podložniki niso imeli vinogradov, last drugih zemljiških gosposk, ki so jih hasnovali kot sogorniki po gorskem pravu.

Dajatve betnavskih podložnikov na račun velike in male pravde so predstavljale kaj pisano lestvico dajatev. Podložniki so dajali denar, od žit rž, oves, pšenico in proso, od živali jagnjeta in ovce, kokoši, piščeta in kopune, nato še jajca in dajatve, ki so zahtevale že neko domače delo, tako sir, povese lanu in kruh. Denarnim dajatvam so bili zavezani vsi podložniki brez izjeme, rž, oves, lan, kokoši in jajca so oddajali skoraj vsi podložniki na Dravskem polju razen tistih v Stražgonjcih, kjer so hasnovalci domcevi oddajali le denar. Med posameznimi vasmi opazimo majhne razlike le v višini dajatev, sicer pa so bili betnavski podložniki v istem urbarialnem naselju, kot je bilo to skoraj pravilo tudi za podložnike drugih zemljiških gosposk, za enako kategorijo gospodarske enote zavezani enakim dajatvam.⁵⁵ V nekaterih urbarialnih naseljih nastopata kot dajatev tudi še zdrob in kruh, pšenica le v Zgornjih Jablanah in Šikolah, sir pa le v prvem naselju. V Spodnjem in Zgornjem Radvanju so podložniki oddajali žito, kokoši in jajca, samo v Zgornjem pa srečamo kot dajatev še drobnico. Izrazito denarnim dajatvam pa so bili zavezani podložniki na Studencih. Naj omenimo, da so tista naselja na Dravskem polju, ki so oddajala kokoši, bila dolžna dati o pustu tako imenovane pustne, o božiču pa božične kokoši. Posebnim dajatvam pa sta bila zavezana hasnovalca mlinov, saj je mlin pri Šikolah dajal letno po 10 krajcarjev in dva kopuna, oni pri Stražgonjcih pa 30 krajcarjev in 24 škafov prosa. Kot tipično dajatev za podložnike na Dravskem polju naj navedemo primer za Šikole, kjer je kmetija dajala letno po 6 krajcarjev, 3 škafe rži, enako mero ovsa, 2 povese lanu, enako število kokoši, pustno in božično kokoš ter 20 jajc. Podložniki na Dravskem polju so svoje

dajatve v žitu oddajali praviloma v mariborski meri (nad 80 l),⁵⁶ le Pleterje in Dragonja vas sta imeli svoji lastni meri, katerih velikost pa ni navedena. Ni pa povedano, s kakšno mero so merili žito podložniki okoli Betnave.

Betnava je imela razmeroma zelo malo dominikalne zemlje, ki se je razprostirala okoli gradu samega, le kasnejši viri nam beležijo večje gozdne komplekse na Pohorju, zaradi katerih je med Betnavo in sosednjimi gosposkami (framsko in polskavsko gosposčino) prihajalo do sporov in tožb. Betnava si je na delu Pohorja nad Radvanjem in na ravnici pod njim delila s sosednjo najmočnejšo limbuško gosposčino pravico do nizkega lova, v tamkajšnjih potokih pa pravico do ribolova.⁵⁷ Med pravice Betnave štejejo tudi pravico do pobiranja desetine, ki si jo je delila s hoško župnijo. Tako je prejemale tretjino žitne in prosene desetine ter desetine od kokoši in gosi v Zlatoličju na Dravskem polju in od osemnajstih kmetij na Pohorju, od katerih je prejemale tudi desetino od jagnjet.⁵⁸

Še v istem letu, ko je bil zabeležen naš urbar, se pravi leta 1555, je prišla gosposčina Viltuš skupaj z Betnavo v roke novega gospoda. Tedaj je namreč Wolf Engelbert Turjaški prodal za 17.000 goldinarjev grad in gosposčino Viltuš (okoli 180 podložnih družin in nad 250 vinogradov) z vsemi pravicami, sodstvom, lovom in ribolovom ter s fevdnimi pravicami nad farama Polskavo in Šentlovrenc na Dravskem polju ter Betnavo svojemu svaku Luki Szekelyu ter mu izročil urbar. Betnava pa je bila v rokah Szekelyev le do 1585, ko jo je Lukov sin Mihael prodal Maksu Kienburgu (Max von Khuenburg), ta pa leta 1587 Wolfu Viljemu baronu Herbersteinu. Istega leta pa je Herberstein od Szekelyja kupil tudi Viltuš. Tako je Betnava prišla zopet v roke gospodarjev Viltuša, sedaj družine Herbersteinov.⁵⁹

Konec 16. stoletja je Betnava igrala pomembno vlogo v protestantizmu Maribora in njene okolice, saj so bili Herbersteini navdušeni pristaši nove Lutrove vere ter so si na svojem gradu na Betnavi uredili pravo luteransko dušnopastirsko postajo. Pristašem nove vere so dali na voljo svojo grajsko kapelo, kasneje pa zemljo za zgraditev nove kapele, za predikanta potrebnih stavb in za ureditev pokopališča. Leta 1587 je imela postaja že svojega predikanta, ki so ga vzdrževali protestantski plemiči z bližnjih gradov, deloma pa tudi mariborski meščani luterani. Pristaši nove vere so priskrbeli tudi sredstva za postavitve nove kapele, ker je grajska očitno za-

radi vedno večjega števila vernikov postala pretesna, za ureditev pokopališča, na katerem so pokopavali svojce, saj je bilo na katoliških pokopališčih prepovedano pokopavati luterane, končno pa še za ureditev hiše za predikanta in postavitev šolske stavbe oziroma mežnarije. Leta 1600 pa je protireformacijska komisija uničila vse protestantske stavbe in razrušila pokopališče, na njegovem mestu pa dala postaviti vislice.⁶⁰ Herberstein je dal pokopališče ponovno obdati z zidom ter se je v listini z dne 20. junija 1600 zavezal zase in za svoje naslednike, da bo v primeru, če bodo za luterance nastopili lepši časi, ponovno odstopil zemljišče za ureditev luteranske postaje.⁶¹ Protestantje so svoje umrle na Betnavi pokopavali vsaj še do leta 1627, na kar kažejo tamkaj najdeni nagrobniki.⁶²

Leta 1621 je bil lastnik Betnave Wolf Krištof Herberstein, naslednje leto pa je prišla v roke Vida Sigmunda iz iste družine,⁶³ ki je leta 1629 kupil tudi gosposčino Zgornji Maribor; to je leta 1641 kupil gospod gosposčine Spodnjega Maribora Jurij baron Khiessl, grof Kočevski, od Gottfrieda von Stübicha, dediča omenjenega Vida Sigmunda Herbersteina.⁶⁴ V istem stoletju je prišla Betnava skupaj z Viltušem v roke Sigmunda Katzianerja, ki je Betnavo leta 1677 prodal Janezu Jakobu grafu Khiesslu, ta jo je združil s svojo spodnjemariborsko gosposčino (Burg Marburg). Nato sta obe mariborski gosposčini skupaj z Betnavo in z vsem pripadajočim prišli v last družine Zwickel, katere eden, namreč Janez Jakob baron Zwickel, je bil Khiesslov adoptivni sin, čigar premoženje je podedovala njegova hči Marija Eleonora grofica Ursini-Rosenberg. Leta 1686 je bila Betnava združena z gosposčino Gromberkom, ki jo je kupil Janez Jakob grof Khiessl dve leti za Betnavo, torej leta 1679.⁶⁵

Grad Gromberk je stal uro hoda iz Zgornje Polskave proti Šmartnemu na Pohorju ter je začel propadati že po letu 1635, ko so se gosposčini uprli njeni podložniki in ga osvojili ter razrušili, nato gradu niso več popravljali, ostala je le pristava pri grajskih razvalinah. Ko so si sinovi Sigmunda Dietrichsteina, lastnika gosposčine, leta 1671 razdelili zapuščino po očetu, je bila le-ta sestavljena iz enot Spodnji in Zgornji Gromberk. Sinovi so leta 1673 začeli z razprodajo posesti in Zgornji Gromberk je, kot smo že omenili, kupil leta 1679 grof Khiessl.⁶⁶ S tem da sta še Betnava in Gromberk prišla v roke lastnikov mariborskih gosposčin, so njeni lastniki imeli leta 1686 v rokah obsežne posesti, ki so jih sestavljale tele enote: gosposčina Zgornji Maribor z imenjem Fahrenberg

pri Gradcu (davčna osnova 214 funtov), Betnava z Gromberkom (112,5 funta), imenje Štatenberg (10 funtov), gosposčina Spodnji Maribor (443 funtov) ter Freudenau (v Črnicah) (100 funtov).⁶⁷ Vse to premoženje je leta 1727 dedoval Franc Jakob grof Brandis. Leta 1746 je posest prišla v roke Henrika grofa Brandisa in v njegovem času je štel Gromberk 122 podložnikov ter 15 sogornikov.⁶⁸ V tem času, namreč leta 1784, je bila Betnava prezidana v florentinskem poznobaročnem stilu ter si je jemala vzor po takratni dunajski dvorni arhitekturi.⁶⁹ Prejšnji dvorec je bil v 17. stoletju, ko ga je upodobil G. M. Vischer, renesančna graščina z ogelnimi stolpi ter mu je zaradi svojevrstne podobe šlo posebno mesto med tedanjimi štajerskimi gradovi.⁷⁰ Današnja poznobaročna stavba je obdržala isti sistem členitve glavnega trakta ter njemu podrejenih stranskih traktov. Ima razgiban balkon, ki sloni na štirih kompozitivnih stebrih, v trikotnem čelu vidimo škofijski grb iz leta 1863 ter kot okras še puttaj z vrtnarskim orodjem.⁷¹ Z letom 1786 je postal lastnik vseh posesti Henrikov bratranec Ivan grof Brandis, ki je leta 1794 dokupil še imenje Bukovec severno od Slovenske Bistrice, ki pa je bilo priključeno Gromberku.⁷²

Leta 1822 je bila gosposčina Gromberk vključena v Betnavo, kjer je bil tudi sedež uprave za Betnavo in Gromberk z njemu pridruženim Bukovcem. Enota Gromberk z Bukovcem je imela leta 1822 velike gozdne komplekse na Pohorju ter podložnike v desetih urbarialnih naseljih ter urad Bukovec, ki je imel 36 podložnikov.⁷³ Gospodarska in upravna enota na Betnavi pa je imela istega leta podložnike in sogornike v 23 uradih predvsem pod vzhodnim Pohorjem, sogornike pa v prvi vrsti severno od Maribora, in to v uradih: Laznica, Bistrica pri Limbušu, Pobrežje, Gorica, Orehova vas, Pekre, urad Pohorje, graščinski urad (podložniki v neposredni bližini Betnave), Kungota, Šentilj, Ročica, »Adriachberg«, Cvajnik, Lajteršperk, Počehovski vrh, Vinarje, »Weissenweg«.⁷⁴ Rošpoh, Urban, Ranca, Košaki in Sojča. Betnava je imela tudi dve tretjini vinske desetine pri Radizelu, Slivnici, Čreti, Karlbergu pri Čreti, Polani, Medvedcih, Zafostu, Reki pri Hočah in pri Razvanju.⁷⁵

Klement grof Brandis, ki je leta 1813 postal lastnik Betnave, je imel na gradu slovito galerijo slik, dela znanih mojstrov ali pa stvaritve čopiča učencev svetovnih mojstrov, saj se nekaj del pripisuje šoli Albrehta Dürerja, Rubensa, van Dycka, Paola Caliarija Veronese in Michelangela da Caravaggia. Avtor popisa je hvalil lastnika Betnave,

ki je omogočil vsakemu obiskovalcu ogled te znamenite zbirke, ki je štela 130 del, razporejenih v štirih sobanah. Dela so obsegala portrete, podobe z nabožnimi in mitološkimi motivi, alegorije, krajine in še drugo. Sicer pa je bila sredi prejšnjega stoletja tudi vsa grajska okolica čudovito urejena z umetnimi parki, alejami, eksotičnimi drevesi in ribnikom.⁷⁶

Leta 1863 je prišla Betnava v last lavantinske škofije, ki je malo pred tem, namreč 1859, prenesla svoj sedež iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor. S tem so za škofijo njena poslopja v Št. Andražu postala nepotrebna, posest na Koroškem pa odročna. Zato je škofija z dovoljenjem vlade prodala za 150.000 goldinarjev poslopja v Št. Andražu in posest Št. Andraž in Thurn jezuitom. Pred 31. januarjem 1863 so jezuiti že plačali škofiji svoj prvi obrok 50.000 goldinarjev, za kolikor so bila ocenjena škofijska poslopja v Št. Andražu. Škofija naj bi to vsoto uporabila za nakup zanjo potrebnih poslopij v Mariboru, za nakup posesti v Košakih ter za dotacijo mariborskim teološkim profesorjem. Na ostali znesek pa je bila škofija pripravljena s terjatvijo počakati, dokler ne bi našla ugodne priložnosti za nakup posesti na Štajerskem.⁷⁷ Do nakupa Betnave pa je prišlo takole. Drugorojenec Klementa grofa Brandisa Erik je stopil v jezuitski red ter se odpovedal dediščini. Tako je postal njegov brat prvorojenec univerzalni dedič po očetu Klementu, ki je volil jezuitskemu redu 100.000 goldinarjev za nakup stavbe za redovno hišo, po možnosti na

Tirolskem. 20. julija 1863 pa je bil sklenjen dogovor med Antonom grofom Brandisom in lavantinskim škofom Jakobom Mihaelom Stepišnikom, po katerem je Anton škofu prepustil Betnava ter vinograd pri Zgornji Kungoti, namesto da bi plačal redu dolžnih 100.000 goldinarjev. Tako je škofija dobila posest na Štajerskem, jezuitom pa je izbrišala preostali dolg.⁷⁸ V last škofije pa je prišla le Betnava brez gromberške posesti, ki je ostala v rokah grofa Antona. Leta 1878 so Gromberk z Bukovcem upravljali z gradu Slivnice, ki je tedaj bila v rokah grofov Brandisov.⁷⁹

K Betnavi je leta 1885 sodilo 361 ha zemlje, od česar je odpadlo nad polovico, se pravi 180 ha na gozd, vrtov in njiv je bilo 60 ha, približno enako (58 ha) je bilo travnikov, 39 ha vinogradov, 16 ha pašnikov, 7 ha travnikov s sadnim drevjem in 1 ha zazidalne površine. Betnava je veljala za letno rezidenco lavantinskih škofov ter je po stanju iz leta 1904 imela svojo upravo na gradu samem, ki sta jo vodila upravitelj posesti in njegov pomočnik, imela pa je tudi svojega majerja in vrtnarja. H gradu sta sodili še dve pristavi, ki ju je opravljal po en majer, in sicer v Košakih in pri Hočah.⁸⁰ Graščinski gozdni revirji so se tedaj razprostirali na Pohorju in vzhodno od Maribora, pri Betnavi, Zgornjem in Spodnjem Radvanju, Čreti ter pri Celestrini in Meljskem hribu. Podatek iz leta 1904 nam izkazuje za okoli 60 ha manj posesti kot leta 1885: 2 ha zazidalnih površin, okoli 16 ha vrtov, okoli 69 ha njivskih površin, 61 ha travnikov, okoli 24 ha

Urbarialna naselja	polo- vične	1542			mlini	polo- vične	1555			mlini
		hube cele	puste	domci			hube cele	puste	domci	
Sentlovrenc (Sannt Laurentzn)		2	1				3			
Pleterje (Pletriach)		7					7			
Dragonja vas (Drassendorff)		12		1			12		1	
Zgornje Jablane (Ober Jablanach)		14			1	2	8			
Sikole (Siccolach)							6			1
Stražgojnci (Tresterdarff)				7	1				7	1
Podova (Podob)		4					4		1	
Brezula (Presolawch)		4					5			
Spodnje Radvanje (Rattwein)	1	3		2		3	3		3	
Zgornje Radvanje (Ober Rattwein)		5			1		3		1	
Studenci (Prun)		4		6			4		6	
Skupno:	1	55	1	16	3	5	55		19	2

pašnikov, blizu 30 ha vinogradov, ostalega pa nad 97 ha. Tedaj je imel vojaški erar v zakupu blizu 6 ha travnikov in njivskih površin.⁸¹

Leta 1941 je nemški okupator Betnavo lavantinski škofiji odvzel in jo 19. decembra istega leta dodelil štajerski domovinski zvezi.⁸² Betnava je postala tako imenovana višja agrarna uprava (Oberverwaltung Windenau), h kateri so poleg Betnave same sodili še trije agrarni obrati (Betriebe):⁸³ obrat Betnava 224,52 ha zemlje, obrat graščine Radvanje (Betrieb Rotwein) na Zgornjem Radvanju s 111,69 ha, Rogoški dvor (Rogeishof) pri Hočah s 168,72 ha in hoška nadarbinska zemlja s 31,93 ha zemlje.⁸⁴

Iz prvega leta okupacije naj omenimo tudi sabotažno akcijo, ki jo je na Betnavi izvedel znani predvojni napredni politični delavec Martin Greif-Rudi, kovinostrugar, doma iz Zgornega Dupleka pri Mariboru. Ko je namreč ta na večer 8. avgusta odhajal v Pohorsko četo, je na Betnavi podtaknil ogenj, ki je uničil senik in strojno lopo ter približno 10.000 kg sena in razno poljedelsko orodje.⁸⁵ Omenimo naj tudi, da so Nemci kot na gradu Svečini tudi na Betnavi na tridnevem tečaju pripravljali nemške učitelje za delo na šolah na Spodnjem Štajerskem, in tako je prvi transport teh učiteljev prispel na Betnavo že 23. aprila 1941.⁸⁶

Z osvoboditvijo leta 1945 je postala Betnava last splošnega ljudskega premoženja, iz posesti je bila organizirana zadruga, danes pa je Betnava last Agrokombinata Maribor, enote Rače.

OPOMBE

1. S. Pahič, Maribor v prazgodovini, ČZN XXXIX, 1968, str. 14. — 2. Idem, Maribor v rimski dobi, ČZN XLI, 1970, str. 159 sl. — 3. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (nadalje Gradivo) II, Ljubljana 1906 št. 478, str. 380. — 4. J. Koropec, Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja, Maribor 1972, str. 15. — 5. »in Marchia trans fluvium Drawam hoc sui iuris predium Razwei id est stabularium curtim ex hac parte torrentis cum reliqua medietate opidi adiacentis nec non et villam Hünoldisdorf cum omnibus ad hec rite pertinentibus... postmodum etiam his addendum, donec C hobe compleantur non ad quantitatera dimensionis agrorum sed pro numero curtium atque degentium in villa virorum.« (Gradivo III, št. 408, str. 241) — 6. Gradivo IV; št. 22 str. 13. — 7. J. Koropec, Srednjeveški Pohorski dvor (nadalje Pohorski dvor), Kronika XVIII, 1970, str. 76. — 8. Ibidem. — 9. J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893, str. 403. — 10. J.

Koropec, Zemljiške gosposčine, str. 403. — 11. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 398. — 12. Gradivo IV, št. 222, str. 125. — 13. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 105. — 14. Pohorski dvor str. 76. — 15. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 48. — 16. Ibidem — 17. Pohorski dvor, str. 76. sl. — 19. Pohorski ski dvor, str. 77. — 20. H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gültten, Städte und Märkte, München 1962 (nadalje Untersteiermark), str. 107—108. — 21. Fotokopija mariborske mestne knjige II, fol. 201' v Pokrajinskem arhivu v Mariboru (PaM). — 22. Pohorski dvor, str. 78. — 23. Prim. J. Mlinarič, Mariborska župnija do leta 1600, ČZN XLIV, 1973, str. 242. — 24. Fotokopija mariborske mestne knjige III, fol. 281 (PaM). — 26. Gradivo IV, št. 222, str. 125. — 27. Gradivo IV, št. 648, str. 328 — 28. Gradivo IV, št. 22, str. 13. — 29. Pohorski dvor, str. 76. — 30. Prim. J. Richter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije, ČZN XLIII, 1972, str. — 31. Ign. Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant I, Marburg 1875, str. 288. — 32. Fr. Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928, str. 77. — 33. Ign. Orožen, Das Bisthum, str. 281 sl. — 34. Prim. J. Mlinarič, Gosposčina Viltuš pri Mariboru po urbarju iz leta 1588, ČZN XLIII, 1972, str. 224. — 35. Glej opombo št. 60. — 36. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 502. — 37. Untersteiermark, str. 105 in 50. — 38. Untersteiermark, str. 105. — 38a. Notizenblatt der Akademie Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen I, 1851, št. 42, str. 337. — 39. Ibidem. — 40. Fotokopija mariborske mestne knjige II, fol. 155' (PaM). — 41. Prim. J. Mlinarič, Beneficiji v mestu Mariboru do konca 16. stoletja, ČZN XLIV, 1973, str. 75—76. 40a. W. Fresacher, Die Mittelalterlichen Stiftsurbare Kärtens. Die mittelalterlichen Urbare des Benediktinerstiftes St. Paul in Kärnten II, Wien 1968, str. 250, 251, 254, 256. — 41. Fotokopija mariborske mestne knjige II, fol. 158 (PaM). — 42. Untersteiermark, str. 26. — 43. Ibidem, str. 105. — 44. Ibidem, str. 106. — 44a Tedaj je izdal Paltram (Paltram von Windenaw) zadolžnico židu Efferleinu iz Ljubljane, prebivajočemu v Mariboru (Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku IX, 1964, št. 43.) — 45. Ibidem. — 46. H. Pirchegger, Die Herrschaft Marburg, ZHVS XLIII, 1952, str. 50. — 47. Untersteiermark, str. 106. — 47a. Monumenta historica ducatus Carinthiae X, št. 1015, str. 322. — 48. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 502. — 49. A. Kaspret, O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem 1. 1560, ČZN I, 1904, str. 5. — 50. Imenjska cenitev iz leta 1542 za gosposčino Viltuš (Auersperg) v SLa 3/19. — 51. Prepis viltuškega urbarja iz leta 1555, ki ga hrani Avstrijska narodna biblioteka na Dunaju (Kod. 13996, Suppl. 1719), mi je ljubeznivo posredoval dr. J. Koropec. — 52. J. Koropec, Srednjeveški Hrastovec, ČZN XLIV, 1973, str. 59. — 53. J. Koropec Srednjeveško konjiško gospodarstvo, ČZN XLIII, 1972, str. 6. — 54. Prim. J. Mlinarič, Gosposčina Viltuš, str. 247. — 55. Prim. P. Blaznik, Zemljiška go-

spostva v območju freisinške dolenske posesti, Razprave IV/6, Ljubljana 1958, str. 68. — 56. R. Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse, ZHVS XXIX, 1935, str. 67. — 57. Arhiv opatije St. Pavel na Koroškem 64/377 in 123/484. — 58. Ing. Orožen o. c., str. 313. — 59. Untersteiermark, str. 106. Prim. J. Mlinarič, Gosposčina Viltuš, str. 225—226. — 60. Ing. Orožen, o. c. str. 319—341. O betnavski luteranski postaji za čas ok. 1570—1600 hrani 2 fascikla (neurejena) SLa (M. št. 132). — 61. Prepis listine iz 19. stol. v zbirki listin v SLa. — 62. Ing. Orožen, o. c., str. 341. — Prim. J. Richter, Maribor v reformacijski dobi, ČZN XLV, 1974, 89—105. — 63. Orig. perg. listina z dne 24. aprila 1621 v zbirki listin v SLa. — 64. Untersteiermark, str. 21. H. Pirchegger, Die Herrschalf Marburg, str. 48. — 65. Untersteiermark, str. 21. — 66. J. Koropec, Srednjeveška Gromberška gosposčina, ZČ XXIII, 1969, str. 275—282. — 67. Untersteiermark, str. 21. — 68. Ibidem, str. 123. — 69. J. Curk, Maribor (Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris) II, ČZN XXXIX, 1968, str. 98. — 70. N. Šumi, Arhitektura šestnajstega stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1966, str. 99. — 71. J. Curk, o. c., str. 98. — 72. H. Pirchegger, Die Herrschalf Marburg, str. 48. — 73. C. Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark I, Gratz 1822, str. 620 in 174—175. Prim. Herrschalf Grünberg (1822), Schuber 1, Heft 9 v SLa. — 74. Ledinsko ime za del območja vzhodno od Račjega dvora pri Mariboru (Kat.

mapa Krčevina iz 1. 1824). — 75. C. Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark IV, Gratz 1823, str. 369—370. — 76. Opis, nastal med leti 1846 in 1863 v SLa, Handschrift Nr. 738; Prim. R. G. Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgeburg, Bewohner und Geschichte I, Gratz 1847, 161—163. — 77. Koncept pisma z dne 31. januarja 1863 v Škofijskem arhivu v Mariboru. — 78. C. v. Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XI, Wien 1864, str. 371—372. — 79. J. A. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark II, Graz 1885, str. 1337. — 80. Pristava pri Hočah, imenovana »Zellerhof«. — 81. Schematismus der Herrschaften und Güter in Steiermark, Brünn 1904, str. 134. — 82. Fond: Državni komisar za utrjevanja nemštva na Spodjem Štajerskem, urad Maribor, Seznam zasežene posesti na Štajerskem, v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru. (Za te in naslednje podatke se zahvaljujem L. Peniču, višjemu kustosu imenovane ustanove). — 83. Seznam višjih gospodarskih uprav na Štajerskem, ibidem. Prim. T. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968, str. 679 sl. — 84. Seznam višjih gospodarskih uprav na Štajerskem, ibidem. — 85. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961, št. 1—2, str. 249—250. Fr. Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, str. 142—144. — 86. Der Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark, Graz 1941, str. 38—39.

ROGAŠKI ZDRAVILNI VRELCI V 16. STOLETJU*

RUDOLF LESKOVAR

Doslej je veljal za ustanovitelja zdravilišča Rogaška Slatina grof Peter Zrinjski. Ko je bil leta 1665¹ na območju rogaških vrelcev na lovu so mu kmetje svetovali, naj pije zdravilno vodo zaradi obolenih jeter. Videti je, da mu je to zdravilo zelo pomagalo, saj se je glas o zdravilnosti vode začel naglo širiti. Že nekaj let pozneje poročajo o tej vodi zdravniki iz Gradca, Leobna in Dunaja.

Veriga sklenjenih zgodovinskih podatkov o naših vrelcih se od tedaj ne prekine več.

* Dragima profesorjema ing. Josipu Baču in dr. Adolfu Režeku v spomin na dolga leta skupnega uspešnega dela.

Iz podatkov, ki sem jih zbral v zadnjem času, pa sklepam, da je zgodovina rogaških vrelcev vsaj 100 let starejša.² Iz dobe, preden se je pojavil grof Zrinjski ob vrelcih, imamo vsega tri podatke o vrelcih. Prvi zgodovinski podatek je analiza rogaške slatine, ki jo je opravil slavni alkimist. L. Thurneysser³ in rezultat priobčil v Frankfurtu na Odri leta 1572. V prevodu se glasi:

Na Koroškem v predelu Ptujja / proti poldnevu in staremu mestecu Celju, ki leži okrog 5000 korakov od tod je izvir prekipajoče vode, ki vodi s seboj:

Zlato	2.	} delov / od	} menzura	} tehta	} 16. lot. 3 kvinte
»bergkler«	2.				
žveplo	3.				
magnet	1.				
divjo vodo	16.				
			} mera	}	} 67. lot.